

Dr. ZDENKO SEGETLIJA, Ekonomski fakultet Osijek

Dr. Ljubomir BABAN: EKONOMIJA TRŽIŠTA, Školska knjiga, Zagreb 1989.

Tržište je do danas ostalo u žarištu ekonomskog istraživanja, jer je još uvijek neizbježan regulator odnosa među privrednim subjektima, i jer ga, sve dok traje robna privreda, ne može nadomjestiti nikakav drugi mehanizam. No, teorijska obrada tržišta može se smatrati najizazovnijim i najtežim područjem znanstvene ekonomije.

Tog zadatka prihvatio se Ljubomir BABAN, redovni profesor ekonomije na Ekonomskom fakultetu Osijek i dugogodišnji privredni rukovodilac velikog industrijskog sistema. Tim svojim djelom, kako u predgovoru piše prof. dr. Fedor Rocco, Baban nastavlja svoj plodni znanstvenoistraživački rad na području izučavanja tržišta i njegove okoline. No, ovaj je rad inspiriran i motiviran programom nastave na predmetu »Teorija tržišta i cijena«, koji se predaje na svim ekonomskim fakultetima u SR Hrvatskoj, kao i na svim ekonomskim fakultetima u Jugoslaviji.

Već sama činjenica, što su knjigu recenzirali ugledni profesori, kao što su prof. dr. Fedor Rocco i prof. dr. Tibor Karpati, nagovještava da se radi o djelu posebne znanstvene vrijednosti. U njemu je dan izuzetno zanimljiv, logičan i sveobuhvatan pristup teoriji tržišta. Za razliku od djela drugih autora iz ovog područja, profesor Baban smisao razmatranja teorije tržišta produbljuje, jer je razmatra u kontekstu analize društvene reprodukcije i sistema privređivanja. Autor, dakle, daje produbljenu analizu uzročno-posljedičnih faktora i sve te pojave stavlja u dato okruženje.

Prema Babanu, »ekonomija tržišta u ovoj knjizi označava racionalno funkcioniranje tržišnog mehanizma i uvažavanje ekonomskih zakonitosti, odnosno zakona ponude i potražnje od strane svih tržišnih subjekata koji valoriziraju robe na tržištu, prisvajajući putem primarne raspodjele dio društvenog proizvoda koji je proporcionalan društveno prizatom radu« (str. 2).

Ovo opsežno djelo, u kojem je autor dao analizu brojnih domaćih i inozemnih radova, i u kojem je koristio i rezultate svoga dosadašnjeg bogatog znanstvenoistraživačkog rada, podijeljeno je u šest glavnih dijelova, i to:

TEORIJA TRŽIŠTA KAO ZNANSTVENA DISCIPLINA
DRUŠTVENA REPRODUKCIJA
SISTEMI PRIVREĐIVANJA
TRŽIŠNI I NETRŽIŠNI REGULATORI DRUŠTVENE REPRODUKCIJE
TRŽIŠNI CINIOCI
TEORIJA VRIJEDNOSTI I SUVREMENA GLEDIŠTA O TEORIJI TRŽIŠTA I CIJENA.

Raspravljajući o teoriji tržišta kao znanstvenoj disciplini, autor se bavi razgraničenjem pojmova, metodologijom proučavanja teorije tržišta i mjestom teorije tržišta u sistemu nauka. Teorija tržišta je sistem znanja o tržištu, odnosno o elementima tržišta. Suvišno je isticati naziv »teorija tržišta i cijena«, jer je cijena samo jedan od elemenata tržišta.

U dijelu »Društvena reprodukcija« autor obrađuje teoriju, pojam i faze društvene reprodukcije te međuovisnost između proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje. Težište je na fazi razmjene (to je i predmet ovoga istraživanja), jer

se razmjena odvija na tržištu. Tržište treba postati regulatorom ravnoteže između proizvodnje i potrošnje.

Opći je ekonomski zakon razmjene zakon vrijednosti, odnosno njegov oblik: zakon ponude i potražnje. S tim u vezi, sva obrađivana pitanja bitna su za teoriju tržišta, jer upućuju na međuovisnost između odnosa u proizvodnji i odnosa na tržištu.

U trećem dijelu obrađeni su: pojam sistema privređivanja, kriteriji klasifikacije sistema privređivanja, analiza sistema privređivanja i međuovisnost privrednog sustava, tržišta i privredne organizacije.

Sistem privređivanja je skup privrednih subjekata i njihovih međusobnih odnosa u procesu proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje (str. 65).

Četvrti dio obrađuje tržišne i netržišne regulatore društvene reprodukcije. Po svome značenju i obujmu ovaj dio knjige je dominantan (205 stranica). U fokusu istraživanja je tržište, a regulatori društvene reprodukcije obrađeni su uvodno. Detaljno su obrađeni pojam tržišta, uloga tržišta i tipologija tržišta te morfologija tržišta i struktura tržišta.

Poseban znanstveni doprinos autora je obrada tipologije tržišta, koja je izvedena originalno; u nju autor unosi i nove dimenzije i kriterije, što sve rezultira novim spoznajama o tipovima tržišta. Na osnovi 19 kriterija klasifikacije tržišta autor je dao više od 170 pojmova u vezi s tipovima tržišta. Došao je do spoznaje o bogatstvu tipova tržišta, te je unatoč ovako sistematičnoj obradi uočio da su potrebna i daljnja istraživanja tipologije tržišta da bi se došlo do cjelovite i sistematiziranije obrade.

Obradom tržišne morfologije i strukture nadopunjuje se slika o prirodi, oblicima i samoj funkciji tržišta u procesu razmjene.

U ovome dijelu knjige, nakon obrade pojma tipologije tržišta i kriterija tipologije tržišta, autor detaljno obrađuje: konkurenciju, monopol, monopson, tržište prema broju posrednika, tržište prema opsegu i homogenosti parcijalnih tržišta, tržište prema oblicima tržišnih veza između privrednih subjekata, tržište prema smjeru širenja, tržište s obzirom na oblik prometa roba u poslovnom sistemu, tržište prodavalaca i tržište kupaca, simetrično i asimetrično tržište, tržište nabave i tržište prodaje, tržište s obzirom na stupanj organiziranosti, tržište s obzirom na vrste i namjene roba, tržište radne snage, finansijsko tržište, tržište s obzirom na prostor za razmjenu, jedinstveno jugoslavensko tržište, tržište s obzirom na društveno-ekonomsko uređenje, kao i ostale tipove tržišta.

Autor je obogatio našu znanstvenu misao i obradom pojedinih tipova tržišta, na osnovi izučavanja tržišta u samoupravnom socijalizmu. Ipak, može se postaviti pitanje značenja i dometa samoupravnog sporazumijevanja i društvenog dogovaranja, kojima autor daje ulogu u minimiziranju administrativnog mehanizma, u kontroli tržišnog mehanizma i u povećanoj odgovornosti udruženog rada za razvoj proizvodnih snaga i socijalističkih odnosa.

U vezi s analizom uloge tržišta autor je uložio veliki napor da na jednome mjestu dade pregled ovako kompleksne materije. Na osnovi toga može se izvesti osnova za daljnji razvoj jugoslavenskog privrednog sistema. Svakako da su potrebna daljnja teorijska istraživanja što autor ne propušta naglasiti.

Tržište nije besprijekoran mehanizam koji može stvarati idealne proizvodne odnose. Da bi on funkcionirao, nužne su odgovarajuće pretpostavke. Tržište nije ni univerzalni mehanizam za reguliranje društvene reprodukcije. Stoga se i pojavila potreba da na nekim područjima privrednog života država regulira odnose u reprodukciji. Tržišni, administrativni, planski i tržišno-planski mehanizam usmjeravanja i koordiniranja društvene reprodukcije su izvan utjecaja privredne organizacije i predstavljaju egzogene varijable, tj. okolinu privredne organizacije. Međutim, samoupravno sporazumijevanje i društveno dogovaranje, tj. kooperativni mehanizam kao oblik uspostavljanja društveno-ekonomskih veza između sudionika sporazumijevanja i dogovaranja, imanentno socijalističkom samoupravljanju, kontrolirana je varijabla.

Tržišne činioce profesor Baban također detaljno obrađuje (str. 292 do 368). To je materija koja se nastavlja na analizu tržišta. Obradeni su: pojam tržišnih činilaca, identifikacija tržišnih činilaca, klasifikacija tržišnih činilaca, analiza tržišnih činilaca, teorija potreba, teorija ponude, teorija potražnje i teorija cijena.

Tržišni činioci su: potrebe, ponuda, potražnja, cijene, konkurencija, konjunktura i sl., te pojave koje utječu na njih. Primoordijalni činioci su činioci tržišne okoline (tehnološki činioci, inovativno-kreativni činilac u zemlji, domaći uvjeti privređivanja, međunarodni uvjeti privređivanja), a tržišni činioci su derivirani u odnosu na njih. Njihovom obradom omogućeno je shvaćanje robe privrede kao i funkcioniranje razmjene koje se odvija putem ekonomije tržišta.

Posljednjim dijelom knjige autor svoj rad dopunjuje temeljnim znanjima o teoriji vrijednosti, te suvremenim gledištima o teoriji tržišta i cijena. Teorija cijena je tržišni izraz teorije vrijednosti. Ishodište obje teorije je zajedničko — mjera vrijednosti. Budući da je cijena pojavni oblik odnosa u proizvodnji, teorija cijena mora imati svoje uporište u teoriji vrijednosti. Teorija vrijednosti je predmet istraživanja političke ekonomije i povijesti ekonomske misli. Autor je ovdje dao i svoje sugestije o potrebi daljnjih istraživanja o djelovanju zakona vrijednosti u samoupravnom socijalizmu (posebno u vezi s normalnom cijenom). Tu je on istakao da različita shvaćanja o obliku djelovanja zakona vrijednosti u samoupravnom socijalizmu, koja su izražena u proteklom razdoblju, treba da budu poticaj da se nastave daljnja znanstvena istraživanja. No, kako je na kraju zaključio, bez obzira na sve, najvrednija je spoznaja da su tržišna privreda i njezini ekonomski zakoni, uz samoupravno planiranje i samoorganiziranje, uvjet našeg daljnjeg privrednog razvoja.

Poseban autorov doprinos je u obradi suvremenih gledišta o teoriji tržišta i cijena (mpr. ekonomija ponude, teorija racionalnih očekivanja i sl.). No, i ovdje, rakapitulirajući doprinose jugoslavenskih ekonomista teoriji tržišta i cijena, autor je istakao i nedovoljno obrađena područja: ponudu, konjunkturu, industrijski dizajn, postprodajni servis i drugo.

Na kraju treba istaći da će knjiga naći svoju primjenu ne samo na diplomskim studijima, nego i na postdiplomskim studijima na kojima se produbljuje veći dio nastavnog programa iz tržišnog poslovanja (marketinga). Prema ocjeni recenzenta, autor je obradio sva pitanja iz navedenog programa, a materiju iz teorije tržišta je i produbio. Posebna vrijednost knjige je i aktualizacija pojedinih problema, te, zbog svega toga, još bolja sistematizacija obrađivane materije. Sve su to argumenti koji govore u prilog visokoj znanstvenoj razini ovoga djela, koje višestruko premašuje okvire udžbeničke literature.

Prof. dr. Ljubomir Baban i u ovoj knjizi njeguje svoju posebnu metodu rada. Ne zadovoljava se ni da opća znanja jednostavno iznese, već ih izvodi iz teorije, argumentira, navodi njihove značajne autore, komentira ih i raspravlja. Traga za kontinuitetom, za povijesnom dimenzijom te na kraju oblikuje iskristaliziranu čvrstu znanstvenu osnovu.

Rad profesora Babana je jasan; pisan je i na visokom didaktičkom nivou. Glavne relacije različitih ekonomskih i tržišnih veličina on izražava i matematički, a u radu je upotrijebio i 60 grafičkih prikaza i 24 tablice. Sve to pridonosi posebnoj kvaliteti rada koja se ogleda u prihvatljivosti i interesantnosti načina sistematizacije i prezentacije veoma složene materije.

Njegov doprinos nije samo u tome što je dao nov pristup pojedinim problemima ili što je obogatilo našu ekonomsku misao novim spoznajama u vezi s tržištem (posebno u samoupravnom socijalizmu), nego i u tome što je dao niz korisnih zapažanja i sugestija o potrebi daljnjih istraživanja. Posebno je zanimljivo njegovo zapažanje da bi za teoriju tržišta kao znanstvenu disciplinu bilo korisno da se izvrši cjelokupna sistematizacija tipova tržišta u Marxovim djelima.